

De leraar-leerlingrelatie zó beïnvloeden dat de leerling beter presteert

We laten het er niet bij zitten! Praktijkonderzoek naar doubleren in havo-4 op het Cambreur College

De leeropbrengsten in havo-4 blijven achter, waardoor veel leerlingen niet voldoen aan de overgangsnormen. Docent levensbeschouwing en mentor Peter Kuijpers vroeg zich af hoe docenten kunnen meewerken aan het terugdringen van het aantal zittenblijvers op het Cambreur College. Hij veronderstelde dat de persoonlijke relatie tussen docent en leerling invloed heeft op de motivatie en prestaties. Om inzicht te krijgen in de effecten van die relatie enquêteerde hij havo 4-leerlingen en hun docenten.

Peter Kuijpers: 'De persoonlijke relatie tussen leraar en leerling staat hoogst zelden op de agenda van een rapportvergadering, teambespreking of studiedag'

'Havo 4-klassen zijn voor mij de meest arbeidsintensieve groepen', vertelt Peter Kuijpers, docent levensbeschouwing en mentor op het Cambreur College. 'En de meest uitdagende. De resultaten in deze klas zijn veelal matig tot slecht, waardoor er veel zittenblijvers zijn. Dat is een landelijk gegeven, waar gelukkig veel aandacht voor is.'

Die aandacht is vooral gericht op pedagogisch-didactische oplossingen. Kuijpers: 'Toetsen zijn onderzocht, de doorlopende leerlijn tussen onderbouw en bovenbouw is onder de loep genomen, net als de begeleiding van leerlingen bij zelfstandig werken. Ik vroeg me juist af hoe docenten de motivatie en de scores van leerlingen kunnen beïnvloeden. Mijn onderzoek is gericht op de persoonlijke relatie tussen de leraar en de leerling op het Cambreur College. Die heeft volgens mij veel invloed op de prestaties en de motivatie van de leerling.'

Kuijpers wilde inzicht krijgen in die aspecten in de verhouding tussen leraren en leerlingen die de motivatie en de prestaties van havo-4 leerlingen positief kunnen beïnvloeden. 'Vanzelfsprekend met het doel de leerresultaten van de leerlingen te verbeteren en het aantal dubblures te verminderen. Ik hoop met mijn onderzoek docenten handreikingen te kunnen bieden waarmee ze hun interactie met de leerlingen kunnen verbeteren.'

Brugklas van de bovenbouw

Vanwege de samenstelling van het gezelschap noemt Kuijpers havo-4 'de brugklas van de bovenbouw. Slechts ongeveer de helft komt van havo-3, de rest bestaat uit zittenblijvers, overstappers van vwo-3, instromers en leerlingen met een mavo 4-diploma op zak. Dit zeer gemêleerde gezelschap krijgt les in telkens weer anders samengestelde clusters. Alleen bij de verplichte vakken Engels, Nederlands, maatschappijleer en levensbeschouwing zitten de leerlingen in – meestal grote – klassen.'

In zijn vooronderzoek legde hij aan vijf doubleurs uit havo-4 en zes collega's een mindmap voor om hun associaties bij zittenblijven in havo-4 te inventariseren. Daaruit kon hij opmaken dat de aansluiting op de onderbouw een rol speelt. 'In de bovenbouw moeten de leerlingen zelfstandiger leren werken. Ze worden minder bij de hand genomen. Tel daarbij op de verwarrende invloed van de puberteit, uitgaan, slaapgebrek en werken in bijbaantjes, dan wordt duidelijk waarom zoveel meer leerlingen blijven zitten in havo-4 dan in de voorgaande leerjaren.'

Leerling zoekt nabijheid en invloed

Met behulp van literatuur zocht Kuijpers uit wat de relatie tussen de leraar en de leerling precies behelst. 'Om te analyseren welke aspecten daarin de leeropbrengsten beïnvloeden, kwam ik uit bij drie theorieën: de gehechtheidstheorie, de determinatietheorie en de communicatietheorie. Bij een vergelijking kwam als belangrijke factor in alle drie de affectiviteit tussen de leraar en de leerling naar voren.'

De gehechtheidstheorie, die is ontwikkeld door Bowlby (in Stulp, 2003), zegt dat een kind in zijn vroegste jaren veiligheid moet ervaren om onbevengene relaties aan te kunnen gaan. Kuijpers: 'Veilige gehechtheid stelt een kind in staat om zijn omgeving verder te exploreren en te leren. Hoe

meer angst een kind daarbij voelt, des te moeizamer relaties worden aangegaan en in stand blijven. Ook binnen de relatie leraar-leerling moet een leerling zich veilig voelen om te kunnen leren.'

De zelfterminatietheorie van Ryan en Deci (2000) sluit daar mooi op aan. Kuijpers: 'Mensen willen graag leren als ze binding ervaren met degene die hen probeert te motiveren. Bij de relatie leraar-leerling mag je dat vertalen in: degene die jou iets probeert te leren. Een docent die betrokkenheid en interesse toont, motiveert een leerling tot werken en presteren.'

De communicatietheorie draait om nabijheid en invloed. Naast de boodschap en de manier waarop deze wordt gebracht, is in de relatie leraar-leerling het metaniveau belangrijk: de interactie verloopt via vaste patronen en kenmerken. De communicatie tussen leraar en leerling kan complicaties opleveren omdat zij in een verhouding staan van volwassene en jongere, van meer en minder verantwoordelijk, en van lerend en sturend (zie Wubbels & Brekelmans, 2005).

Kuijpers heeft uit de literatuur geleerd dat de leraar-leerlingrelatie samen is te vatten in een aantal kernwoorden, die telkens ook een tegenpool hebben. 'Een goede relatie kun je omschrijven in vier positieve factoren: nabijheid, vertrouwen, gezag en tolerantie. Een slechte met de negatieve tegenhangers: conflict, wantrouwen, onzekerheid en autoritair. In een relatie is het enerzijds belangrijk dat affectiviteit wordt ervaren, dat er een klik is tussen de leraar en de leerling. Aan de andere kant moet de leraar de touwtjes in handen hebben, structuur aangeven en gezag uitstralen. Het is belangrijk dat hij wordt gezien als degene die weet hoe hij iets kan overbrengen. Die twee dingen, die worden samengevat met de kernwoorden nabijheid en invloed, moet de leerling voelen.'

Enquête voor leerlingen en leraren

Bij elk van de theorieën is er een onderzoeksinstrument, een vragenlijst met een aantal stellingen waarmee de factoren gemeten kunnen worden. Per vragenlijst heeft Kuijpers daaruit een selectie gemaakt voor zijn enquête. 'Mijn keuze was gebaseerd op conclusies uit mijn literatuurverkenning en aandachtspunten die uit de mindmaps naar voren kwamen. Vragen die betrekking hadden op de relatie tussen één docent en één leerling heb ik aangepast. Ik enquêteerde immers individuele leraren over hun relatie met havo-4 leerlingen en omgekeerd. Daarnaast heb ik een aantal termen die van toepassing waren op leerlingen in het basisonderwijs toegesneden op mijn onderzoeksgroep.'

Zo stelde Kuijpers drie vragenlijsten samen met de thema's gehechtheid, verbondenheid en communicatie. Elk aspect wordt op twee manieren onderzocht, het aspect zelf en de invloed ervan op de leeropbrengsten (motivatie en prestaties). Bij de stelling: Ik voel me veilig bij mijn docent, hoort de vraag: Als ik me veilig voel bij mijn docent, heeft dat geen/enige/veel invloed op mijn motivatie/prestaties. 'Daarnaast zijn er twee versies,' legt Kuijpers uit, 'een leerlingen- en een lerarenversie. In de leerlingenversie staat bijvoorbeeld: bij mijn docenten kan ik terecht als ik problemen heb. In de lerarenversie is dat: leerlingen havo-4 merken dat ze bij mij terecht kunnen als ze problemen hebben.'

De vragenlijsten werden voorgelegd aan alle leerlingen van havo-4 en alle docenten die in schooljaar 2013-2014 doceerden aan havo-4. Ze konden de antwoorden anoniem weergeven op een vierpuntsschaal, van 1: zeer mee oneens, tot 4: zeer mee eens. Bij vragen over de positieve of negatieve invloed op prestaties of motivatie kon worden geantwoord met 'veel', 'weinig' of 'geen'.

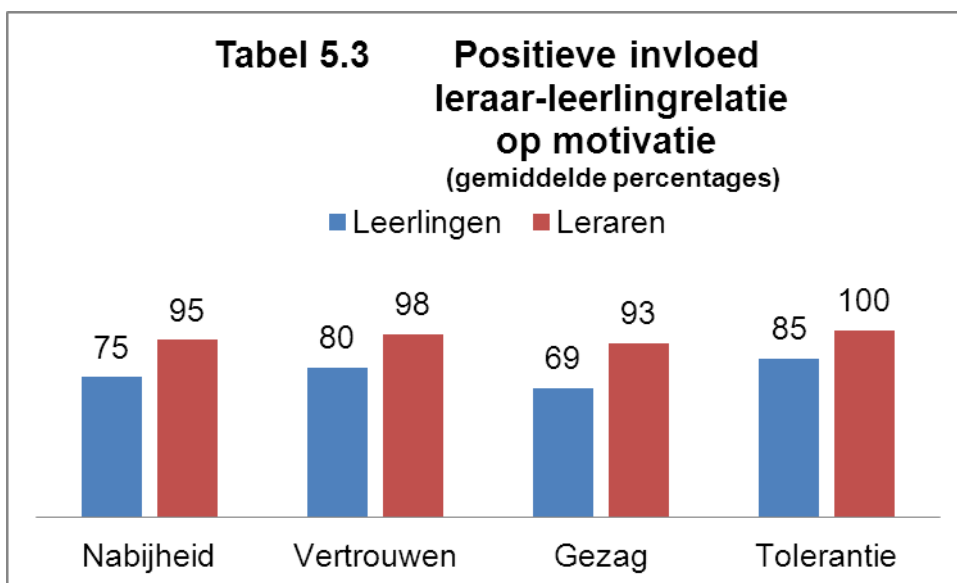
Prettige onderlinge sfeer

De respons was verrassend hoog. 'Liefst 98 procent van de havo 4-leerlingen, met uitzondering van een of twee zieken, heeft de vragenlijst op internet ingevuld,' vertelt Kuijpers. 'En op één na alle leraren van havo-4.'

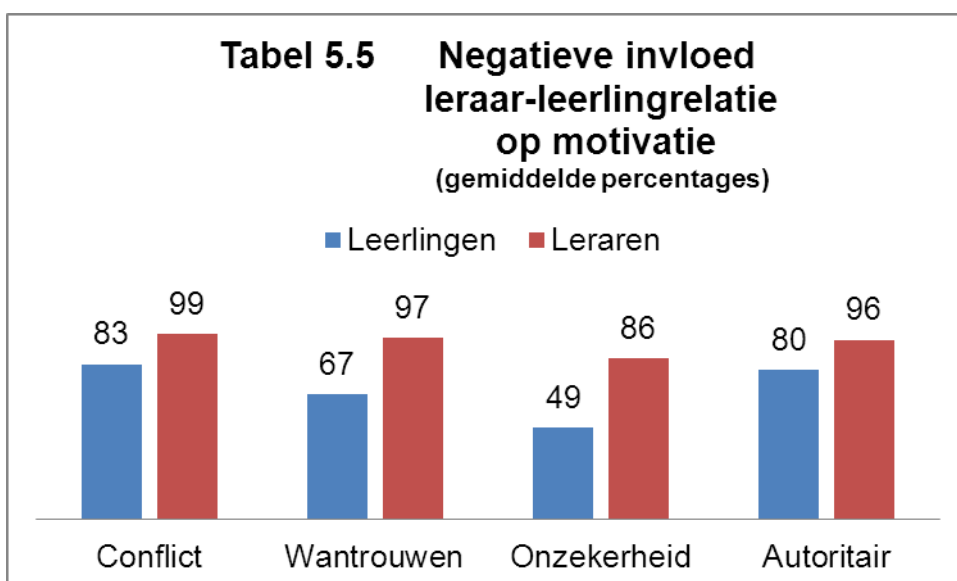
Zijn belangrijkste onderzoeksvraag gaat over gehechtheid: hoe ervaren leerlingen de leerling-leraarrelatie? En hoe denken de docenten dat de leerling die ervaart? Kuijpers: 'De relatie leraar-leerling wordt op het Cambreur College over het algemeen positief ervaren. Het onderling

vertrouwen is groot en er is een prettige sfeer. Zowel leerlingen als docenten vinden in grote meerderheid (73%, respectievelijk 96%) dat leerlingen bij docenten terecht kunnen als er problemen zijn. De leerling-leraarrelatie is volgens beide groepen van invloed op de motivatie en prestaties van leerlingen, maar leraren schatten de invloed hoger in dan leerlingen. (Zie figuur 1 en 3 voor de positieve invloed en figuur 2 en 4 voor de negatieve invloed.)

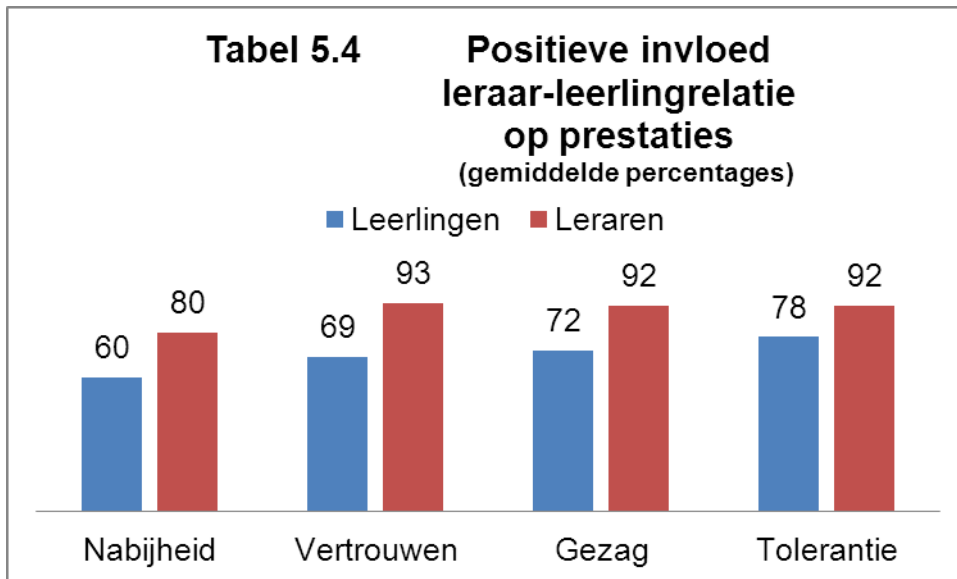
Docenten blijken echter een aantal negatieve aspecten in de relatie te onderschatten', stelt Kuijpers. 'Zo vinden de leerlingen docenten te weinig enthousiast. Meer dan de helft van de leerlingen (54%) bemerkt humeurigheid bij docenten. Maar bijna alle docenten (92%) denken niet humeurig bij leerlingen over te komen.' Dat bijna alle docenten (92%) vinden dat ze complimenten geven, terwijl dat door meer dan de helft van de leerlingen (55%) niet zo wordt ervaren, sluit daarop aan. Ook bij het item 'vrijuit kunnen praten over zichzelf' zegt 44 procent van de leerlingen dat niet of minder te kunnen, terwijl 80 procent van de docenten denkt dat dit wel het geval is.

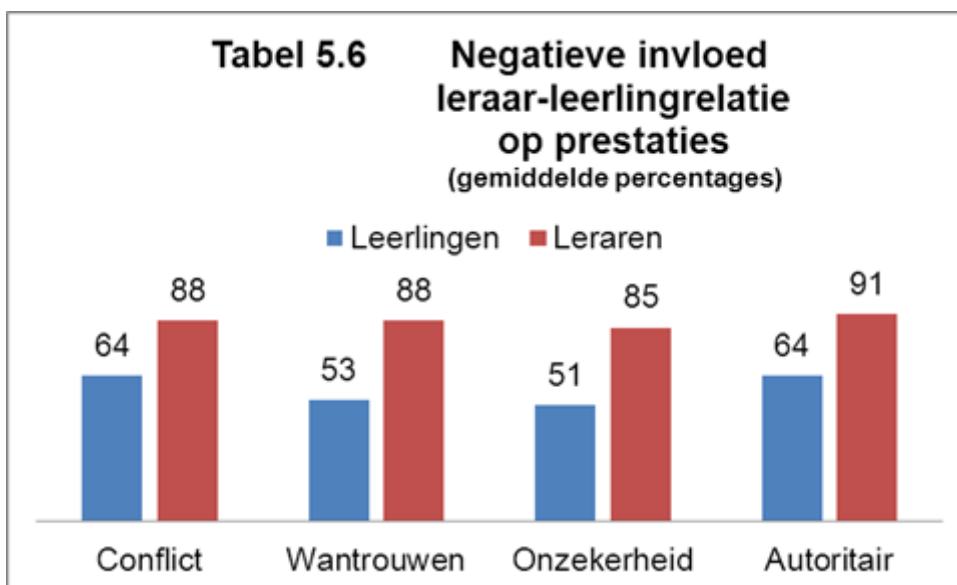
Figuur 1

Figuur 2

Figuur 3

Figuur 4

Zelfonderzoek voor docenten

'Docenten zouden zich moeten realiseren dat ze hun persoonlijke relatie met de leerling te positief inkleuren. Mijn belangrijkste aanbeveling is dan ook dat ze aan zelfonderzoek moeten doen. Heb ik oprechte belangstelling in wat in die leerling leeft? Ben ik voldoende enthousiast of hoor ik bij de docenten waarvan ongeveer de helft van de leerlingen in havo-4 zegt weinig enthousiasme te zien, te weinig complimenten te krijgen en humeurigheid te bemerken? Geef ik de leerlingen misschien te veel vrijheid? Probeer ik de leerlingen wel goed aan te voelen en bespreek ik onenigheden met hen?

Er is weinig ruzie op school, constateert Kuijpers. 'Maar als er conflicten zijn tussen docenten en leerlingen, of als de relatie als autoritair wordt ervaren, wordt de impact ervan hoog ingeschat.' Ruzies en conflicten moeten dan ook zo snel mogelijk de wereld uit worden geholpen. 'Het is de verantwoordelijkheid van de docent – de volwassene – om conflicten zo snel mogelijk aan te kaarten,' benadrukt hij, 'en op een onpartijdige manier te bespreken. Streef er nooit naar om als

winnaar uit de bus te komen of om de leerling als schuldige aan te wijzen. In de rol van slachtoffer of aanklager gaan zitten, zal de relatie voorgoed bederven.'

Bespreekbaar maken in het team

Opmerkelijk genoeg ervaren jongens eerder meningsverschillen en conflicten bij de leraren (46%) dan meisjes (14%). 'Het was niet mijn eerste onderzoeksdoel', stipt Kuijpers aan. 'Maar er zijn meer verschillen tussen mannen en vrouwen in de beleving van de leraar-leerlingrelatie naar voren gekomen. Zo vindt 80 procent van de vrouwelijke leerlingen dat docenten goed leiding geven, tegenover 56 procent van de mannelijke leerlingen. Dit onderscheid zie je ook terug bij de vraag of leerlingen veel leren bij docenten: 80 procent van de meisjes zegt veel te leren bij docenten, tegenover 56 procent van de jongens.'

'Dat zijn te lage scores', vervolgt Kuijpers. 'Scholing in de rollen van docent kan een oplossing zijn. Maar belangrijker is om dit thema bespreekbaar te maken in het team. Want wat gebeurt er binnen een school? Er wordt veel gesproken over het laakbare gedrag van die ene leerling, of over tegenvallende cijfers, maar de persoonlijke relatie tussen leraar en leerling staat hoogst zelden op de agenda van een rapportvergadering, teambespreking of studiedag.'

Leerlingen zien groeien

Zijn verslag, dat hij presenteerde in juni 2014, heeft op dit punt al een en ander in werking gezet. 'Het afgelopen jaar hebben we een studiedag gehad over de relatie leerling-docent, in een teamvergadering is de rol van de docent als gastheer en gastvrouw besproken, en als inleiding van de algemene docentenvergadering sprak een gastspreker mede over dit thema.'

Zijn aanbevelingen worden opgevolgd, kan Kuijpers constateren. 'Docenten begrijpen dat het niet alleen draait om werkvormen, lessen voorbereiden, structuur bieden en toetsen maken. De klik tussen de docent en de leerling heeft een enorme invloed. En leerlingen kijken via jou als persoon naar het vak. Dat realiseren docenten zich nog te weinig.'

Vanzelfsprekend past Kuijpers, die zegt ook inhoudelijk veel te hebben geleerd van zijn onderzoek, zelf zijn aanbevelingen toe. 'Dat gebeurt automatisch. Als de leerlingen de klas binnenkomen, voorkom ik bijvoorbeeld dat ik met de rug naar hen toe sta. En ik verbied zelden iets, maar vertel liever wat wél mag. "Je mag je telefoon gerust gebruiken," zeg ik, "behalve als er les is." Als ik vervolgens aangeef dat de les begint, gaan de smartphones meestal uit totdat de les afgelopen is.'

Ook als mentor merkt hij dat vertrouwen uitspreken werkt. 'In plaats van meegaan in het idee van een leerling dat hij iets niet kan, zeg ik bijvoorbeeld: "Dit is een moeilijk vak voor jou, maar dat betekent niet dat je daarin niet kunt groeien." Leerlingen zijn onzeker en ze vinden het allemaal spannend op school, maar ze zullen alles doen om dat aan elkaar niet te laten merken. Als je ze als docent vertrouwen en veiligheid biedt, als je aansluit op de factoren die leerlingen als positief ervaren, dus ook op je gezag als docent, verbeteren de motivatie en de prestaties. Daarvan ben ik overtuigd. Dan zie je leerlingen groeien, vertrouwen krijgen en zekerder worden.'

Aantal doublures is afgenomen

Een jaar na de presentatie van zijn onderzoek is het aantal zittenblijvers in havo-4 op zijn school flink afgenomen. 'Er zijn op meerdere terreinen middelen ingezet', nuanceert Kuijpers. 'De mooie resultaten zijn zeker niet uitsluitend te danken aan mijn onderzoek. Maar als school mogen we trots zijn: het aantal doublures in havo-4 is van 25 procent in schooljaar 2012-2013 teruggebracht naar ongeveer 15 procent in schooljaar 2014-2015. En het is mooi om te kunnen constateren dat er zo veel bereidheid is om het percentage nóg verder te laten dalen.'

Literatuur

Ryan R., & Deci, E., (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1) 68-78.

Stulp, H. (z.j.). Hoofdlijnen van de gehechtheidstheorie, lectoraat Zorg en Spiritualiteit. Verkregen van: [01.06.2013, Gereformeerde Hogeschool: <http://www.gh.nl/onderzoek/-/media/Files/Onderzoek/ZS/Publicaties/Media/ZS%201>

www.script-onderzoek.nl, september 2015

11221%20Gehechtheidstheorie.ashx].

Wubbels, T., & Brekelmans, M., (2005). Two decades of research on teacher-student relationships in class. *International journal of educational research*, 43, 6-24.